

Klaus P. Mortensen

Projektleder, Det Danske Sprog- og
Litteraturselskab og Gyldendal.
kpm@dds.l.dk

Hjemløs

I de hårde år på latinskolen trodsede H.C. Andersen indimellem formyndernes forbud mod alt digteri. De fleste af disse digte handler i hvert fald indirekte om noget af det, han ellers ikke kunne få afløb for. Et af disse selvterapeutiske digte genbrugte han i *Fodreise*, 1829, men med en (selv)ironisk drejning, som passede til bogens toneleje. I stedet for den deprimerede og melankolske latinskoleyngling optræder en kattekillling, der ved synet af den stjernebestrøede nattehimmel beslutter, at når den bliver stor, så vil den kravle op på taget for at fange stjernemusene. Men da den så bliver stor og kommer op på taget, opdager den, at stjernerne ikke er mus og i tilgift uendeligt længere væk, end den troede. Så den lusker ned igen. Men kun for at opdage, at husets dør er smækket i.

I denne lille, allegoriske selvbiografi blotlægger H.C. Andersen forbløffende tidligt og klartskuede sin egen historie: opbruddet fra den udsigtsløse almuetilværelse i Odense for at komme op til de strålende stjerner, som viser sig at være noget helt andet fjernt og fremmedartet end forventet, og så endelig nedturen til den ubønhørlige realitet: hjemløsheden. Nu havde H.C. Andersen godt nok kun taget de første skridt på vejen mod borgerskabets accept, da han han tegnede grundkonturen i sit skæbneforløb op. Men kattedigtets selvfortolkning dækker ikke desto mindre også det menneske og den kunstner, der sidenhen fik adgang til det sociale firmaments fjerneste egne. Ikke blot til højborgerskabet og samfundets allerøverste lag, men også til de fornemste europæiske intellektuelle og fyrstelige kredse. Han kom fra en verden, der i kulturel og mental forstand lå lysår fra kongens København, men han kom aldrig til at føle den nye verden som sin. Den umådeligt tilpasningsdygtige H.C. Andersens skæbne blev på en måde, der utvivlsomt kom bag på ham selv, den kronisk utilpassedes, den rastløst søgende rejsendes, ham, der på sine ældre dage beskrev sig selv som en perpendikel.

Han var sat uden for døren; hverken en dannet borger eller et almuemenneske, men en *no where man*, hvis selvopfattelse ikke i dybere forstand var socialt forankret. H.C. Andersens identitet var uden fast centrum. Han hørte kun hjemme ét sted, og det var i sin kunst. Dermed sigtes ikke til den offentlige identitet, der fulgte af hans digteriske virksomhed, men til den uopløselige forbindelse mellem liv og digt. Hvor interessant beskæftigelsen med hans seksuelle (des)orientering end kan være, så truer den med at

skygge for den - for de fleste mennesker vanskeligt begribelige - omstændighed, at liv og digt var så stærkt forbundet i H.C. Andersens person, at den altoverskyggende liden-skab ikke skal lokaliseres i hans underliv, men hans hoved. Som han allerede spøjende skriver i *Fodreise*, har han forskrevet sig til Fanden, dvs. fantasien. Og ordet fangede, u-anset - og det rummer hans biografi mange rystende eksempler på - at længslen efter det almindelige, såkaldt normale gang på gang slog pinefuldt ud i hans liv. Men kun for at blive sat på porten igen af den vilje i ham, der var stærkere end alle andre ønsker og bestræbelser: viljen til kunst.

Den nomadeagtige eksistensform, der blev konsekvensen af kattens jagt på stjerne-musene, omfattede således både hans fysiske og åndelige væren, og den er derfor også vandmærket, grundtonen i alt, hvad han skrev. Groft sagt på to tæt forbundne områder: måderne at fortælle på og hans temaverden.

Tilfældets poesi

I sin anmeldelse af romanen *De to Baronesser i Nord og Syd* gav M.A. Goldschmidt i 1849 en karakteristik af denne fortæller, som i præcision og indføling ikke siden er overgået i den efterhånden voluminøse H.C. Andersen-forskning:

Det er en eiendommelig Evne, hvormed Andersen gaaer igiennem Verden: han synes at bære en Aladdins Ring og behøver blot at røre ved en Muur, ved en Gulerod, en Strikkepind, saa springer der en Aand ud. Han finder Poesien der, hvor Andre netop vogte sig for at søge den, i Gjenstande, som man anseer for uskjønne (...) Andersen kan gribe i Rendestenen, hvor Ingen har tabt Noget, og drager til de Omstaaendes Forundring et gyldent Smykke frem og uden at gjøre Fingrene smudsige.

H.C. Andersen tog beskrivelsen til sig. For Goldschmidt havde ramt rigtigt. H.C. Andersens fortællere kryber ind de mest overraskende steder og anlægger dermed uventede, ofte skæve synsvinkler på det, man ellers mener at kende så godt, og åbenbarer det oversete eller uanede. H.C. Andersen taler selv i *Mit Livs Eventyr* om 'Tilfældets Poesie', det at tingene byder sig til for at få fortalt den historie, de bærer på: gåseurten, stoppenålen, sommerfuglen, men også barnet og den stille, den opblæste eller den kuldsejlede eksistens. Men samtidig skal man ikke lade sig narre. Der er altid også en distance indbygget i alt det indforståede. Uskylden er altid set med den faldnes erfarne øjne. Det andersenske eventyr - og hovedparten af hvad han i øvrigt skrev - er en flertydig tegn-verden, hvor humoren eller ironien (som det påfaldende ofte er) er det sesam, der får dørene til at åbne sig for teksternes skjulte dimensioner.

Den flydende position, som er fortællernes, er også særmærkende for mange af de skæbneforløb, der danner grundstrukturen i de andersenske tekster. Tænk f.eks. på 'Den lille Havfrue', der ofrer sit hår og sin stemme og lider de frygteligste fysiske og psykiske smerter for at komme væk fra dybet og op i menneskeverdenen. Kun for at opdage, at heller ikke her hører hun til. Og hun ender da et tredje sted, som ikke er af denne verden, men hvis eksistens kaster forklarende lys tilbage på både den og havfruens skæbne. I dette eventyr, som i alle forfatterskabets øvrige kernetekster, er det personlige og det overpersonlige simultant til stede. I 'Den lille Havfrue' vokser kattedigtet således ud over sine halvprivate grænser. Eventyret fortolker nok en personligt oplevet kunstnerskæbne, men skildrer også en almen social skæbne og en udbredt eksistentiel erfaring af at være utilpasset eller udstødt - og forsøget på at finde et tredje sted hinsides det oprindelige, nu forladte, og det etablerede. Mange af de tekster, H.C. Andersen digtede, skriver sig op mod - og søger undertiden også ud over - de grænser, indre eller ydre, som menneskers liv er bestemt af på alle leder og kanter. Vil man lære ham at kende, er den bedste kilde det, han skrev. For det var dér han levede sit egentlige liv.

Den røde tråd

Forfatterskabets brede vifte af temaer, genrer, sproglejer samt dets rummelighed betyder, at der er tekster for alle livsaldre. Det gør forfatterskabet oplagt som rød tråd i folkeskolens og ungdomsuddannelsernes danskundervisning og i dansk som andet- og fremmedsprog. Nu er det imidlertid sin sag med sådan en rød tråd på tværs af klassetrin og skoleformer og mange undervisere. Så tråden må i givet fald opretholdes og spindes videre af den enkelte læser. Forfatterskabet indbyder derfor til mere principielle litteraturpædagogiske overvejelser over, hvordan man i givet fald kan støtte en kontinuerlig beskæftigelse med litteratur over det samlede skoleforløb.

For det første kunne dansklærere (evt. i Dansklærerforenings-regi) i den kollegiale idébanks form opstille en oversigt over, hvilke tekster man finder velegnede i de enkelte aldersgrupper og stræbe efter i de ældste af det samlede skoleforløbs klasser at bruge nogle af de mere reflekterede af hans tekster (*Fodreise, Billedbog uden Billeder, Harzreise, romanerne m.fl.*). Samtidig kunne man i takt med udviklingen af den sproglige bevidsthed inddrage stadig flere eksempler på sprogbrug, for det er en misforståelse, at H.C. Andersens sprog blot er eventyrets. Ja, selv inden for den genre er der et mylder af forskellige 'sprog' og undergenrer. Tilsvarende tilbyder forfatterskabet et overdådigt materiale for kendskabet til fortælleformer, synsvinkelbrug, stillejer osv., selvsagt brugt i tilknytning til den øvrige tekstgennemgang. Og endelig, så rummer forfatterskabet med sin centrale placering mellem 'guldalder' og det moderne, oplagte muligheder for den historiske læsning og dermed en dialogisk strategi, der sætter det i spil med tekster længere bagude og fremefter i den litteraturhistoriske kronologi, der nu atter er kommet på dagsordenen. I hans forfatterskab møder unge og voksne læsere jo ikke kun det almen-

gyldige, men også det tidsbundne og tidstypiske. H.C. Andersen bærer i høj grad (også) sin egen tidsalders mærke. Og uden kendskab til den, forstår man ham ikke. Heller ikke radikaliteten, hvor han overskrider den. Men vigtigst af alt er, at forfatterskabet med sine grundlæggende erfaringer af, hvad det vil sige på én og samme tid at være indenfor og udenfor, hvad det vil sige at være marginaliseret eller uden fast identitet og forankring, fortjener en central placering over alt, hvor det moderne menneskes grundvilkår diskuteres.

I begyndelsen var faget ...

Når jeg ovenfor har brugt så megen plads på H.C. Andersen og hans tekster, er det ikke tilfældigt, men fordi det gerne skulle anskueliggøre den grundopfattelse, at enhver form for litteraturpædagogik må begynde og slutte med teksterne. Udtrykt lidt paroleagtigt unuanceret: I kraft af, at de litterære tekster (vi beskæftiger os med i undervisningen) er højtbevidste, stiliserede kunstneriske udtryk, så rummer de også deres egne strategier. Og dem er al tilegnelse og dermed også al formidling forpligtet på. Eller sagt på en anden led: Her findes svaret på alle pædagogiske bønner i retning af: hvordan underviser vi nu i det her. Som jeg har været inde på, råber fagets tekster ikke på pædagogik, de leverer selv materialet. Først når underviseren og eleverne har arbejdet sig frem til en indgående faglig forståelse af en tekst, bliver dialogen med de hævdevundne eller eksperimenterende litteraturpædagogiske formidlingsstrategier frugtbar. Det pædagogiske bør altid være en efterrefleksion på og i løbende dialog med teksternes indbyggede strategier - og i den forstand en toning, tilpasset elevernes forudsætninger.

Desværre er det omvendte ofte tilfældet. Det litterære fungerer som anledning til og toning af det pædagogiske. Udvendige, teknokrat-pædagogiske, færdigpakkede lørdagskylinger findes ikke bare som udbredt praksis, men også som lærebogstilbud. Og de

støttes visse steder ikke blot af udtyndingen af lærernes faglige uddannelse og efteruddannelse, men også af den måde, hvorpå den litterære side af danskfagets varetages ved systematisk institutionel udvanding og instrumentalisering. Ikke nødvendigvis af ond vilje, men i kraft af, at de institutionelle logikker synes at lukke sig stadigt mere om sig selv - med manglende respekt for fagligheden til følge.

De afgørelser, der vedrører livet på undervisningsgulvet, træffes i toppen af et selvtilstrækkeligt, arrogant hierarki, hvorfra samme gulv er usynligt. På den måde kan man med sindsro handle efter valgspøget: vor uvidenhed om det konkrete, vor administrative styrke. H.C. Andersen kunne have digtet mindst ét godt eventyr om det - hvis han da ikke allerede har?